

NORDBORNAS VÄSTERBYGD PÅ GRÖNLAND

Inför en eventuell ny Grönlandsresa i FNSiN:s regi sommaren 1986 ämnar jag här redovisa fakta och egna erfarenheter från två resor till Godthåbsfjorden på Västgrönland, nordbornas forna Västerbygd under medeltiden.

Godthåbs (på eskimå- eller inuitspråket Nuuk) kommun motsvarar i stort sett den gamla Västerbygden. I själva staden Godthåb, Grönlands huvudstad och största ort, bor c a 9 000 människor, 1/5 av öns invånare. Bebyggelsen är blandad med 1700-talshus i den gamla hamnen och moderna hyreslängor därovan.

Här möts flera grenar av fjordar, ofta 400 till 700 m djupa, vilka mellan intill 1 600 m höga fjäll slingrar sig mot öster ända in till inlandsisen c a 100 km bort. I berggrunden här har man påträffat 3,7 miljarder år gamla bergarter, de äldsta kända på jorden, rika på bl a järn.

Ute vid kusten och Godthåb är fjällen högst och spetsigast samt karga och nakna med lågt liggande snöfläckar på sommaren. Klimatet är fuktigt och kyligt med en årsnederbörd på c a 500 mm. Vid båtresa in i fjordarna kan man se hur fjällen blir lägre och mer avrundade, snön klättrar högre upp och vegetationen blir allt frodigare. Den lilla byn Kapisigdlit långt inne i fjorden har c a hälften av Godthåbs årsnederbörd samt den högsta genomsnittstemperaturen för juli månad på hela Grönland, +10,9°. Temperaturskillnaden vid vacker väderlek är dock stor med varma dagar och kalla nätter.

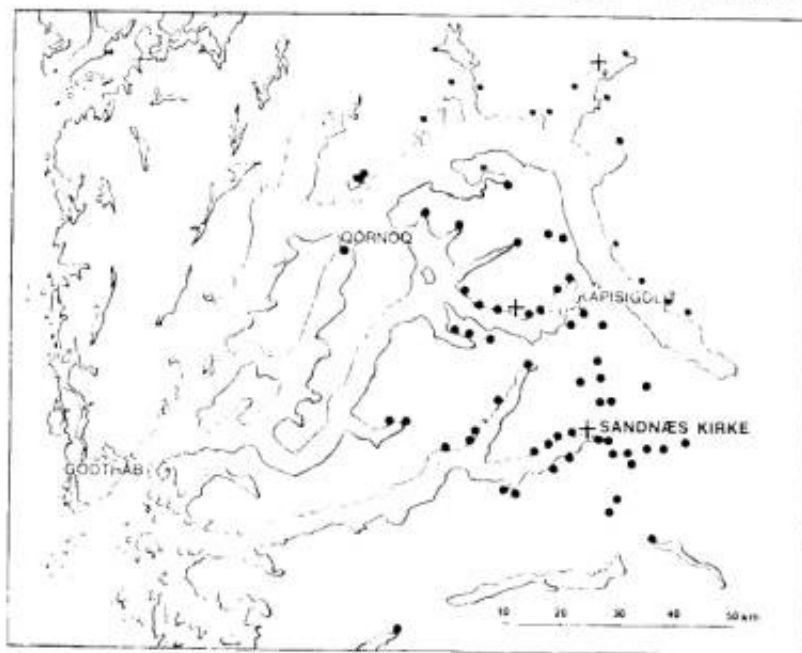
Härinne växer närmast skogbildande busksnår av i vissa sydsluttningar intill 3-4 m höga exemplar av blågrå pil och ibland bergal. Vildrenar, uppblandade med inplanterade tamrenar från Norge år 1952, förekommer. I större antal ser man dem sommartid främst på högfjället och närmast inlandsisen, där de troligen lättare undviker området värsta plågoris, knotten. Fjällräv, vanligen blåräv, samt hela året vita polarharar finns. Förvildade får, tidigare jagade men nyli-

gen fridlysta, ser man då och då i de inre fjälldalarna. Omkring år 1970 sköts vid Godthåb en isbjörn. Generellt kan dock sägas att denna kust är den säkraste på hela Grönland om man vill undvika isbjörn, för avlägsen för den tätare drivisen, både från norr och från söder. Inne i fjorden är ett möte med björnen säkert uteslutet. Av fåglar noterar man ofta korp och snösparv samt fjällripa, vilken man ofta skrämmer upp när man vandrar. I Godthåb såg jag ett par havsörnar i hamnen. Andra, på norra Grönland förekommande djurarter, såsom mysokse och lämmel, finns ej här, ej heller hermelin och av lämmel beroende rovfåglar. Den av talrika sjöar sammanbundna Kapisigdlitälven utgör Grönlands enda laxälv.

De första kända människorna i Västergötland var Sarqaqfolket, med den äldsta kända boplatserna just i Godthåbsfjorden, vid Qornoq, c a 4000 år gammal. De bodde i runda eller ovala torvhus eller tält, med en centralt belägen öppen eldstad. En

rik boplats finns även vid Itivnera. För c a 2000 år sedan bodde Dorset I-kulturens folk i fjorden, efter vilka man hittat ett par boplatser. Kajaken anses ha syns för första gång på Grönland med Thulefolket för c a 1000 år sedan. Deras efterföljare Inugsukfolket var de eskimåer som, följande västkusten mot söder, på 1200- och 1300-talen i Godthåbsfjorden stötte på högväxta, blonda människor, nämligen nordborna.

I fjordarnas botten etablerade här, och i Österbygden c a 400 km längre söderut, några tusen isländska och troligen norska bondekolonisatorer en bygd, baserad på boskapsskötsel, jakt och fiske. Egentligt åkerbruk omöjliggjordes dock av det hårda klimatet, men små odlingar förekom ibland. Betet för husdjuren var dock tillräckligt. Enligt samtida skriftliga källor låg här i Västerbygden 90 gårdar, varav fyra med kyrka. Ännu har ett tiotal av dessa gårdar och en kyrka ej återfunnits. Emellertid vet man att några byggnader är, och andra

Karta över Västerbygden i Godthåbsfjorden med nordbornas gårdar och kyrkor markerade.

kan vara, nederoderade i havet. Till skillnad från i Nordskandinavien äger på Västgrönland nämligen en landsänkning rum, och dessutom är här en tidvattenskillnad på 3-4 m.

Somrarna 1976 och 1977 gjordes arkeologiska utgrävningar vid två nordbogårdar vid och nära Ameragd-lafjorden. Man undersökte gårdarnas stora avfallshögar och fann att benmaterialet från måltiderna mest innehöll säl, därefter ren, får eller get samt ripa. Av husdjur fanns på gårdarna även ko, hund och ibland svin. Enligt C14-dateringar var de båda gårdarna, V48 Niaquassat och V54 Nipaitsoq (V = Västerbygden, i framtiden kommer en ny numrering av alla fornlämningar, gemensam för hela Grönland), bebodda ungefär år 1020-1400, medan de medeltida skrifterna anger tiden c a 1000-1350 för bygden.

Vid tidigare utgrävningar, främst på 1930-talet, undersökte man endast gårdarnas byggnader, bl a storgården Sandnes med kyrka i botten av Ameragd-lafjorden, säkerligen en av Västerbygdens huvudgårdar. Platsen för kyrkan är belägen under nuvarande

vattenyta utanför stranden, medan kyrkogården låg i nuvarande strandplan. Vid Sandnes gjordes rika fynd, varav flera föremål av trä, ben och täljsten var försedda med inristade runor. På denna plats hittades även en mycket intressant pilspets, troligen indiansk, tillverkad av en flinttyp som ej är känd på Grönland. Jag påminner här om den relativt stora nordiska boplatsen från c a år 1000 vid L'Anse aux Meadows på norra spetsen av Newfoundland i Canada. Vidare är enstaka nordboföremål hittade på eskimåboplatser på norra Grönland och i arktiska Canada.

Tre huvudtyper av byggnader/gårdar har kunnat konstateras i Västerbygden. Nr 1: **långhus**, ett rektangulärt hus med ett eller flera rum, använt som bostad för enbart människor. Troligen den äldsta hustypen, vanlig under vikingatiden i Norden och i Västerbygden knuten till fjorden samt till storgårdar med kyrka.

Nr 2: **gånghus**, ett hus med flera ore-gelbundet placerade rum, samt endast människoboning. Nr 3: **centraliserad gård**, av samma utseende som gång-

hus, men med kombinerad funktion som bostad för både folk och få. Typen är möjligen den yngsta, lämplig vid slutet av nordbotiden, då klimatet blev allt kallare. Vanligast i inlandets dalstråk.

Mina egna äventyr i nordbornas Västerbygd ägde rum i juli-augusti 1977 och juli 1982. Första resan genomfördes i FNSiN:s regi. Vi flög direkt från Köpenhamn till Söndre Strömfjord, varifrån en grupp reste norrut mot Diskobukten. Vi övriga 19 for med med båt ut genom den vackra fjorden och ned längs kusten via Sukkertoppen till Godthåb, vilket tog ett dygn. Med privata båtar tog vi oss sedan in till nordbogården Niaquassat i Ameragd-lafjorden, då under utgrävning och tältade där. Flertalet fortsatte direkt in till Sandnes. Vi överfölls genast av ett moln av knott. Lyckligtvis suger dessa endast undantagsvis blod, men mängden av dem, som ständigt skall in i ögon, mun eller ner i maten gör en vandrare desperat om myggnät ej finns med i utrustningen.

Ovanför Austmannadalen mötte inlandsisen oss.

Efter arkeologiskt studiebesök vandrade vi båda, nu bara Inga-Britt och jag, genom den täta, svårframkomliga, 2-3 m höga buskskogen upp på kalvfjället och via Sandnes (Kilaersarfik) upp genom den vilda Austmannadalen till den sista nordbogården, nr V53d. Den ligger inte bara högst upp av dalens gårdar, den var också den största av Västerbygdens byggnader, en centralgård med 22 rum och c a 45 x 20 m stor, utgrävd på 1930-talet. Gården ligger längst in i en liten sidodal under fjällbranten, uppbyggd intill en klar liten bäck, som full av öring slingrar sig fram på dalbotten ned mot den brusande, av glaciärslam mjölkvita Austmannaälven.

Hit kom vi efter midnatt. Vi hade nämligen börjat vandra nattetid för att slippa knotten och hettan. Temperaturskillnaden mellan dag och natt är som regel c a 20 grader vid fint väder. Vi hade vanligen frost nattetid och intill 21 grader i skuggan mitt på dagen. En förtrollade stämning rådde i dalen denna natt, och efter tältresning på gårdsruinen gick jag ensam på nattfiske. Öringarna högg vilt på min danska mask, och jag kände ej att temperaturen sjunkit under fryspunkten. Flera gånger tyckte jag mig höra röster i dimman som lagt sig längs bäcken. Som vålnader ur det förgångna upptäckte jag i dunklet tre får, som också befann sig i den lilla dalen. Förvildade får lever häruppe sedan ett halvsekel, men min fantasi förknippade dem med folket som levde här på medeltiden. För dem var fåret ett av de viktigaste husdjuren. Det var svårt att somna. För första gången hördes emellanåt sättningarna i den närbelägna inlandsisen, som kanonskott.

Efter en klättring före soluppgången nådde vi upp på den kala bergsplatan högt över Austmannadalen och hade plötsligt den väldiga, i solen bländande vita inlandsisen framför oss. Den kalvade direkt i den ständigt frusna botten av Kangersuneqfjorden. Över den sjörika fjällplatan synes ca 50 km mot nordväst Pisigsarfik, traktens högsta fjäll och 1630 m högt, genom sagorna knutet till motsättningarna mellan nordbor och eskimåer. I det karga landskapet intill isen såg vi många vildrenar, under vandringen i övrigt såg vi även några blå fjällrävar och vita polarharar.

Några spännande dagar tillbringade vi på den lättvandrade, kala fjällplatan, innan vi vilade ut vid utloppet av den mycket vackra sjön Tungmeragdrip. Sedan fortsatte vi genom det sjörika dalstråket norrut till byn Kapisgdli, varifrån högst 15 av oss

FNSiN:are skulle få plats till Godthåb med en eftersänd hyrbåt. Denna kom dock aldrig fram, utan den berusade kaptenen körde på grund och båten sjönk. Lyckligtvis kunde besättningen ta sig upp på land och räddas av en annan båt. Efter drygt ett dygns försening kom en stor, röd fiskebåt som lyckades inrymma oss alla 19. Åter i Godthåb gick en drogad och berusad eskimå bärsärkagång och skar vårt tält i bitar med en stor kniv. Vi befann oss lyckligtvis ej i närheten. Efter detta återvände vi utan missöden till Köpenhamn samma väg vi kommit.

Efter fem år återvände jag med tre äldre herrar, nu med flyg till Godthåb från Søndre Strømfjord, vilket var dyrare än den många gånger längre sträcken över Atlanten. Flygfärdet i Godthåb hade anlagts mellan 1977 och 1982. Efter ett dygn hos bekanta i staden hyrde vi denna gång en båt in till Kapisgdli, och återvände senare samma väg med den betydligt billigare reguljära båten.

Vi vandrade söderut via sjöarna till en nordbogård, V52a, mellan Sandnes och Austmannadalen. Där hade en av mina tre följeslagare år 1977 funnit, trodde han, en runristning i berget. En liten runsten hade tidigare hittats på en plats c a 1000 km norr om Västerbygden, ett minne av en medeltida nordboexpedition. Tyvärr var den förmodade ristningen i bergshällen en naturbildning.

Vi fiskade flitigt i sjöarna längs vägen, och vid Tungmeragdripsjön lämnade jag tillfälligt mina följeslagare

och gjorde ensam en flera dagar lång vandring till en ödslig dal intill den frusna Kangersuneqfjorden. Där levde jag gott på vildrenstek från en rökt ren som hängts upp på ett stort klippblock, utom räckhåll för rävarna. Tipset om köttet hade jag fått av en renhorsamlande eskimåfamilj som passerat vårt basläger. Jag hade av danska arkeologer ombetts att söka efter nordbolämningar i »isdalen«, men sådana fanns ej. Det var en spännande vandring, men man bör helst inte gå ensam i denna ogästvänliga terräng.

Vid en annan, kortare ensamvandring hittade jag i dalen norr om Sandnes en tidigare okänd nordbogård. Den låg intill en liten bäck och bestod, som vanligt är, av en ruinhög och en närbelägen avfallshög, beväxta med det typiska, kulturpräglade »nordbogräset«. Efter att ha varit övergivna i sex sekler skiljer sig vegetationen vid gårdsplatserna ännu markant från omgivningen, varför man ofta kan se dem på långt håll. Denna gård låg dock så högt att den bara kunde ses uppifrån fjället och hade därför ej upptäckts tidigare.

Att upptäcka en nordbogård var spännande, men i närheten gjorde jag en ännu mer fantastisk upptäckt, även om det senare visade sig att andra redan hittat platsen. Jag fann nämligen två typiska, hedniska vikingagravar på ett åskron 3 km norr om Sandnes. En röseliknande gravhög och strax intill en mindre stensättning. Båda var plundrade, den större med en blottad, tom hällkista i mit-

Gravhögen norr om Sandnes.

ten, 2 x 0,4 m stor. Högen har dessutom kantkejsa, d v s anlagda stenar runt kanten. Endast i den första generationen nordbor kan hedningar ännu ha funnits, och ett par av dessa har ej fått eller velat gravsättas på den närbelägna kyrkogården vid Sandnes. Gravarna kan knappast vara senare än från mitten av 1000-talet. De har tidigare obeserverats av ett par arkeologer, vilka dock ej beskrev dem. Min beskrivning blir därför den första i det grönländska fornlämningsregistret. Märkligt nog finns inga tydliga gravhögar, förutom dessa båda, registrerade på Grönland eller Island, enligt de uppgifter jag fått fram. Någon till karaktären tveklaktig mindre anläggning i vardera Österbygden och på Island har registrerats, men alltså ingen tydlig gravhög från förkristen tid.

Den första resan till Grönland bjöd på övervägande soligt och varmt väder, utom de sista dagarna. Den andra däremot var mest regnig, kylig och blåsig. Vid båda tillfällena var vädret i Skandinavien det motsatta.

På udden låg Sandnes.

Vädret kan också var mycket ombyttligt med snabba förändringar från dag till dag. Med högtryck och sol blir en vandring i området både vac-

ker och spännande, speciellt om man är intresserad av både natur och kultur.

Kjell Linnér

